

SÚČASNÝ STAV HISTORIOGRAFIE MAĎARSKEJ FILOZOFIE

ONDREJ MÉSZÁROS, Filozofický ústav Slovenskej akadémie vied, Bratislava, SR

MÉSZÁROS, O.: Actual State of the Historiography of the Hungarian Philosophy
FILOZOFIA, 75, 2020, No 1, pp. 1 – 12

The presented study makes a brief summary of the history of historiography of the Hungarian philosophy from the first half of the 19th century up to present days. Afterwards it deals with main tendencies of the contemporary historiography. It introduces the main results of innovations in this field as follows: the refusal of the standard narrative in the Hungarian philosophy, the reconstruction of forming canons, the reinterpretation of the function of the so called national philosophy as well as places of Erdélyi and Szontagh in it and the revelation of specific features of the so called school philosophy.

Keywords: National philosophy – Reception – Originality – Canon – Narrative

Časopis *Filozofia* poskytol svoje stránky prezentácii maďarskej filozofie doteraz dvakrát za uplynulých 26 rokov. Prvýkrát to bolo v roku 1993,¹ keď boli uverejnené texty tých maďarských mysliteľov, ktorí buď žili v emigrácii, alebo vo vnútornom exile, takže nemohli publikovať svoje názory z ideologických dôvodov. Najznámejšou osobnosťou spomedzi nich bola Ágnes Heller, ktorá sa so svojím manželom práve vtedy vrátila z New Yorku na univerzitu v Budapešti a ktorá, žiaľ, práve tento rok v lete ako 90-ročná umrela smrťou hodnou pre filozofa: preplávala do večnosti.

Druhýkrát to bolo v roku 2009,² keď sa s predslovom Bélu Mestera prezentovala mladšia generácia filozofov a keď sme z pera Sándora Laczkóa dostali presný prehľad o filozofickom živote v Maďarsku dvadsať rokov po zmene režimu. K tomu obrazu sa dnes žiada dodať, že kým začiatkom deväťdesiatych rokov to bol nevídaný rozlet s veľkým záujmom aj o štúdium filozofie, už pred desiatimi rokmi bolo možné sledovať ústup z týchto pozícií a v súčasnosti je filozofia ohrozovaná nielen pre všeobecný pokles záujmu o filozofické kladenie otázok, ale najmä zo strany aktuálnej vedúcej politickej garnitúry. Jedným z prejavov ideologických a mocenských útokov na spo-

---

¹ Pozri *Filozofia*, roč. 48, 1993, č. 11.

² Pozri *Filozofia*, roč. 64, 2009, č. 2.

ločenskovedné a humanitné odbory je aj odtrhnutie výskumných ústavov od Maďarskej akadémie vied,³ pričom nevysloveným, ale všeobecne známym cieľom tohto aktu je zrušenie tých ústavov, ktoré formulovali a formulujú kritické názory na politické dianie v krajine. Medzi tieto ústavy patrí aj Filozofický výskumný ústav, odkiaľ pochádza väčšina autorov predložených štúdií.

Keď sme s kolegami z tohto ústavu uvažovali, aké štúdie by sa mali dostať do tohto čísla *Filozofie*, dospeli sme k názoru, že to budú texty venované dejinám filozofie v Maďarsku (s jednou výnimkou, ktorá sa týka filozofie v Uhorsku). Dôvodom tohto výberu je fakt, že táto disciplína prešla za uplynulých tridsať rokov najväčšími zmenami z hľadiska reinterpretácie metodologických východísk skúmania danej oblasti, ale i z aspektu ponímania recepčných mechanizmov prijímania filozofických ideí z tzv. veľkých filozofií. V tejto štúdií najprv naznačím slovenským čitateľom tú cestu, ktorú urazila historiografia maďarskej filozofie do konca dvadsiateho storočia, potom podrobnejšie predstavím hlavné prúdy prítomné v tejto historiografii v súčasnosti. Musím pritom vyriešiť aj jeden naratologický problém: ako opísať vlastnú úlohu v tomto príbehu, v ktorom som zároveň autorom aj hercom.

Historiografia maďarskej filozofie (pozri Mészáros 2004; Mészáros 2005) sa začína v prvej tretine 19. storočia a je viazaná jednak na zmenu štruktúry filozofickej verejnosti (ústup školskej filozofie z predchádzajúcich pozícií a nástup verejnej filozofie, ktorú Kant nazval *philosophia in sensu cosmopolitico*), jednak na vznik Akadémie vied, ktorá sa prostredníctvom svojho oddelenia pre filozofiu začala zaujímať nielen o vypracovanie odbornej terminológie, ale aj o vyjasnenie postavenia a funkcií filozofie v národnej kultúre. Už v pozadí prvých verejných filozofických sporov – spor o Kantovu filozofiu, ktorý prebiehal na prelome 18. a 19. storočia a spor o Hegla v tridsiatych rokoch 19. storočia – sa nachádzal problém recepcie filozofických ideí, a preto aj prvá téza historiografie maďarskej filozofie sa viaže na to, že táto filozofia nie je originálna, ale sleduje západoeurópske vzory. Hoci u niektorých autorov sa táto oneskorenosť interpretuje ako paralelný pohyb ideí, až do konca 20. storočia sa tento názor nespochybňoval. V základných rysoch sa v historiografii maďarskej filozofie v 19. storočí vyčlenila katolícka a protestantská vetva. Katolícka sa nezaujímalala o imanentné črty maďarskej filozofie a periodizáciu vyriešila jednoducho – zaradením

---

³ Maďarská akadémia vied mala doteraz dvojčitú štruktúru: Na jednej strane je to tzv. verejný zbor akadémie, kam patria všetci akademici, členovia korešpondenti, čestní členovia a zahraniční členovia akadémie, ako aj všetci tí vedci, ktorí disponujú minimálne vedeckou kvalifikáciou PhD. alebo CSc. a sú zaregistrovaní v elektronickom publikačnom systéme akadémie. Na druhej strane to boli všetky výskumné ústavy, ktoré fungovali podobne ako u nás v rámci SAV. Tieto ústavy teraz maďarská vláda jednoduchým parlamentným rozhodnutím odobrala akadémii so všetkým ich hnutelným a nehnuteľným majetkom a podriadila novovytvorenej inštitúcii (ELKH), ktorá doteraz (november 2019) nemá ani svoj vlastný štatút. Tento inštitút podlieha Ministerstvu inovácií, čo znamená aj to, že základný výskum je v týchto ústavoch podriadený cieľom, ktoré určuje ministerstvo.

jednotlivých filozofov do storočí. Protestantská (evanjelická aj kalvínska) zasa spájala vývinové etapy so zavedením maďarčiny do odboru a vybudovaním originálneho filozofického systému. Tak sa v nej vytvoril akýsi teleologický náhľad. V dvadsiatom storočí prišla marxistická historiografia s požiadavkou hľadania pokrokových tendencií, a tak sa z dejín maďarskej filozofie dodatočne vyzdvihli tí myslitelia, ktorí – aj keď neboli materialisti – svojou orientáciou na Hegla mohli byť považovaní za akýchsi predchodcov marxizmu. Samozrejme, zamlčaní boli myslitelia medzivojnového obdobia, ktorí pestovali filozofiu mimo marxizmu alebo tvorili v emigrácii.

Prvé pokusy o dekonštrukciu týchto pohľadov – ešte pred zmenou režimu a v zahraničí – preto zákonite smerovali proti týmto zjednodušeniam (Hanák 1981; Hanák 1990; Steindler 1988). Najväčší prelom vo vnútroodborových diskusiách nastal po zmene politického režimu, keď sa z dôvodov, ktoré tu nebudeme rozoberať, rozrástol záujem o historiografiu maďarskej filozofie. Od roku 1992 sa začala séria konferencií v Miskolci, Kolozsvári, Bratislave, Debrecíne, Nitre, Pécsi a inde. Je síce pravda, že počet účastníkov na týchto konferenciách sa postupne redukoval, vznikli však veľmi prospešné a cielené diskusie, pričom materiály z nich vyšli aj v tlačenej podobe.⁴ Paralelne s týmito konferenciami a čiastočne aj s využitím ich výsledkov boli koncipované dve nové spracovania dejín maďarskej filozofie. Prvé, ktoré aj v názve naznačuje, že ide o filozofiu v Uhorsku, predkladá vývoj filozofie od stredoveku po poslednú tretinu 19. storočia (Mészáros 2000) a naň nadväzujúce druhé spracovanie v dvoch zväzkoch prezentuje maďarskú filozofiu od konca 19. storočia do konca 20. storočia (Hell – Lendvai – Percz 2000 – 2001). Určitým nedostatkom týchto dvoch prác je ich odlišná prezentácia historického materiálu, čo odkazuje na to, že doteraz absentuje v maďarčine publikovaná syntéza. Takú publikoval autor prvého dielu neskôr v slovenčine (Mészáros, 2013). V tomto spracovaní sú dejiny maďarskej filozofie prezentované v súvislosti s jej profesionalizáciou a na pozadí odlišenia školskej a verejnej filozofie. V tejto konštelácii nemožno obísť ani interdisciplinárny výskumný program (*Receptia a kreativita* 2001 – 2004), v rámci ktorého sa historici z odboru dejín maďarskej filozofie pokúsili o reinterpretáciu tézy o zaostávaní maďarskej filozofie z hľadiska recepcie ideí a originality (Mester, Percz 2004).

---

⁴ Pre ilustráciu uvádzam niekoľko z nich: *Gondolatok gondolatokról*, Miskolc 1994; *Alternatív tradíciók a magyar filozófia történetében*, Miskolc 1999; *Böhm Károly és a „kolozsvári iskola”*, Kolozsvár – Szeged 2000; *Filozófia és teológia a magyar eszmetörténetben*, Miskolc 2003; *Iskolai filozófia Magyarországon a XVI – XIX. században*, Pozsony 2003; *Az a priori rejtjelei a magyar filozófia történetében*, Pro Philosophia évkönyv, Veszprém 2010; *Felvilágosodás – Magyar századforduló*, Kolozsvár 2012; *A magyarországi filozófia francia kapcsolatai*, Pro Philosophia évkönyv, Veszprém 2012/13; *Régiók, határok, identitások. (Kelet-)Közép-Európa a (magyar) filozófiatörténetben*, Budapest: MTA Bölcsészettudományi Központ, Filozófiai Intézet – Gondolat, 2016;

Napriek týmto výsledkom treba konštatovať aj to, že v rámci disciplíny je ešte čo vykonať. Väčšina historikov tvrdí, že napríklad na rozdiel od literárnej histórie tu neexistujú hodnoverné bibliografie, kritické vydania pôvodných textov možno zrátať na prstoch jednej ruky, monografie vychádzajú iba sporadicky a absentujú aj diplomové či dizertačné práce z tejto tematiky. Na okraj poznamenávam, že slovenská filozofia sa nachádza v podobnej, ak nie v horšej situácii, lebo u nás vychádzajú z dejín slovenskej filozofie iba náhodné články alebo štúdie, ktoré sú produktom ešte existujúceho výskumného programu VEGA, niektoré spracovania uhorského obdobia školskej filozofie sa dokonca zakladajú väčšinou na sekundárnej literatúre a často sú skreslené lokálnym diskurzom. Dejiny slovenskej filozofie sa síce vyučujú pre absolventov filozofie, ale dávno sú za nami časy, keď na Filozofickom ústave SAV pracovala veľká výskumná skupina na dejinách filozofického myslenia na Slovensku. Niektorí môžu namietat', že to bol pozostatok pôvodného, marxisticky založeného zámeru odkryť pokrokové tradície slovenskej kultúry, ale od publikovania prvého – a čiastočne druhého – dielu zamýšľaného syntetického spracovania takmer niet prameňného výskumu slovenskej filozofie. A bez poctivej pozitivistickej a filologickej práce s prameňmi nevzniknú ani syntézy. Okrem toho, ak budú historici slovenskej filozofie naďalej hodnotení na základe zahraničných citácií – čo je v niektorých prípadoch absurdná situácia – sú iba dve cesty v tomto odbore: Buď sa tieto výskumy odsunú na vedľajšiu koľaj ako nepotrebné a z aspektu scientometrie neidentifikovateľné, alebo sa dôraz presunie z národného hľadiska na stredoeurópske súvislosti a dejiny slovenskej filozofie sa budú interpretovať ako súčasť ideových filiácií v bývalej monarchii s citlivým narábaním s recepciou. V druhom prípade vidím možnosť' vstupu do transnacionálneho diskurzu, a tým aj perspektívnej existencie odboru.

Vráťme sa však k historiografii maďarskej filozofie. Jej vyššie uvedené nedostatky sa v ostatnom čase značne redukovali najmä zvýšeným záujmom o riešenie metodologických otázok výskumu. Tu niet priestoru na to, aby som zmapoval všetky vedecké akcie podobného charakteru, realizované za ostatných desať rokov. Stačí, ak spomeniem dve konferencie, ktoré sa uskutočnili v rokoch 2018 a 2019. Obidve sú kľúčové z hľadiska identifikácie problémových okruhov historiografie filozofie. Prvá s názvom *História maďarskej filozofie* sa uskutočnila vo februári 2018. Dôraz je tu na množnom čísle, teda na tom, že neexistuje jednotný a jediný naratív maďarskej filozofie. Preto boli aj jednotlivé sekcie rozdelené podľa časového zaradenia: Dejiny ranno-moderných politických ideí (1500 – 1800); Po karteziánizme a pred založením časopisu *Magyar Philosophiai Szemle* (1882); Teoretická filozofia v inštitucionalizovanej maďarskej filozofii (1882 – 1947); Nedel'ný krúžok; Budapeštianska škola; Roky 1970 – 1980. Prvé dve sekcie sa dotýkali nielen takmer totožným historickým

časom svojho predmetu, ale aj tým, že sa vrátili k dobovým textom s využitím všetkých súčasných filologických a teoretických inštrumentárií, ktoré už prekonávajú pohľady skorších spracovaní a umiestňujú analyzované osoby a ich diela do európskych myšlienkových prúdov. Texty prednášok z tejto konferencie sú prezentované na stránkach časopisu *Magyar Filozófiai Szemle* v ročníku 2019, číslo 1. V tomto čísle *Filozofie* si možno prečítať aj štúdiu o Cabanovi, ktorá prináša do hodnotenia tzv. Prešovskej školy určite nové aspekty.

Druhá konferencia podobného zamerania sa uskutočnila koncom novembra 2019 pod názvom *Kto je významným maďarským filozofom? Kritériá relevancie a tvorba kánonov v historiografii maďarskej filozofie 19. a 20. storočia*. Jednotlivé sekcie sa venovali čiastkovým aspektom naznačenej problematiky, teda problémom tvorby kánonov v historiografii filozofie, ďalej princípom, ktoré utvárajú dejiny filozofie, ako aj recepčným mechanizmom pri preberaní filozofických ideí. Ako vidno, obidve konferencie reflektovali problém, ktorý predchádzajúce naratívy – národný a marxistický – obchádzali. Išlo o otázky situovanosti historika filozofie a kritériá, na základe ktorých sa niektorí myslitelia dostali do kánonu, zatiaľ čo iní z neho vypadli, alebo sa marginalizovali. Tieto dve konferencie spochybnili predchádzajúce a zakorenené predstavy o tom, že sa dá prezentovať dejiny maďarskej filozofie ako jednotnú vývinovú líniu, ktorú možno zasadiť do lineárneho, progresivistického rozprávania. Autor týchto riadkov prišiel už v roku 2016 s hypotézou, podľa ktorej v dejinách filozofie v Uhorsku a zároveň v dejinách maďarskej filozofie treba rátať v rámci školskej filozofie s odlišným katolíckym (a špecificky s internacionálnym jezuitským) a protestantským diskurzom, lebo tie zásadným spôsobom determinujú produkciu, reprodukciu a distribúciu filozofických ideí. Takzvaná verejná filozofia (*philosophia in sensu cosmopolitico*) sa zasa objektivovala vo forme národného, akademického a transnacionálneho diskurzu. To znamená, že treba napísať dejiny maďarskej filozofie s ohľadom na tieto diskurzívne formy, výsledkom čoho nie je jednotný naratív, ale paralelná existencia mnohých rozprávání (Mészáros 2017). Dokonca aj tvorba kánonov v týchto diskurzoch je odlišná, lebo napríklad národný diskurz vyzdvihuje autorov, ktorí vo svojom programe majú vytvorenie špecifickej národnej filozofie smerujúcej k originálnemu systému, zatiaľ čo pre akademický alebo transnacionálny diskurz je takáto požiadavka cudzia, lebo podobné snahy sa považujú za nevedecké a antifilozofické, nachádzajúce svoju existenčnú formu v ideológiách.

Možno teda konštatovať, že v ostatnom čase sa v historiografii maďarskej filozofie vytvoril akýsi konsenzus v tom zmysle, že treba podrobiť kritickej analýze princípy, názory a dilemy odboru, ktoré sa vytvorili za takmer dvesto rokov. Zároveň sa vynorili nové javy a segmenty dejín maďarskej filozofie, ktoré hľadajú svoje miesto v zabehnutých alebo novo sa formujúcich naratívoch. Najviac diskutované problémové

okruhy – okrem vyššie uvedených problémov kanonizácie a identifikácie naratívov – sú tieto:

1. Objasnenie otázky „národnej filozofie“ – príčiny jej vzniku a zániku s osobitým zreteľom na fakt, že národná filozofia nie je totožná s maďarskou filozofiou ako takou. (Mimochodom, túto otázku by bolo treba zodpovedať aj v slovenskej historiografii.)
2. Vypustenie tézy o oneskorenosti voči západoeurópskej filozofii s tým, že dôraz pri výskume vplyvov sa presunie na odkrytie spôsobov recepcie ideí.
3. Prehodnotenie filozofického významu Szontagovho diela a funkcie tzv. filozofie harmónie v kultúrnych pohyboch 19. storočia.
4. Predefinovanie pozície Erdélyiho v kánone 19. storočia vzhľadom na diskurz národnej filozofie.
5. Určenie miesta školskej filozofie v dejinách maďarskej filozofie.
6. Potreba komparácie východo-stredoeurópskych filozofií. Niektoré z týchto otázok sú nateraz zodpovedané, o niektorých sa diskutuje a niektoré sú formulované ako program pre budúcnosť. K všetkým sa vrátim konkrétne.

Problém národnej filozofie, filozofie harmónie a Szontagov status v dejinách maďarskej filozofie

Ide tu o to, že po zmene štruktúry filozofickej verejnosti, teda po tom, ako filozofia čiastočne vyšla spoza múrov škôl a na konci 18. stor. sa objavil prvý verejný filozofický spor, táto filozofia opustila latinčinu (ktorá naďalej prežívala v školách) a aktéri sporu prezentovali svoje názory na stránkach vtedajších časopisov po maďarsky. Paralelne s tým sa rozbehlo markantné hnutie s cieľom pomádařčiť filozofickú terminológiu. Každý mysliteľ si kládol za povinnosť vnieŝť do terminologického aparátu svoje inovácie a situácia dospela do stavu, že v tridsiatych rokoch 19. storočia sa už Akadémia rozhodla vydať terminologický slovník, aby urobila akýsi poriadok v rozbuŝnenom terminologickom pralese. Bolo to obdobie tzv. reformného obdobia v maďarských dejinách, keď popri ekonomických a politických pokusoch modernizovať spoločnosť zvířazila idea jednotného jazyka ako protiváhy k latinčine a nemčine. Maďarská literatúra a literáti stáli na čele tohto hnutia a G. Szontagh ako literárny kritik a filozof sa podujal na úlohu napodobiť literatúru tým, že vytvorí národnú filozofiu, ktorá má vyjadriť „ducha národa“. Bola to tzv. filozofia harmónie, teda filozofia konsenzu v tom zmysle, že má slúžiť aj reformným snahám maďarských politikov. Sociálno-filozofická a praktická stránka tejto filozofie sa však dostala do úzadia vďaka Erdélyiho kritike v päťdesiatych rokoch 19. storočia a vyzdvihovala sa v nej národná partikularita, ktorá v očiach Erdélyiho ako heglovca – ktorý za základný znak

filozofie pokladal jej všeobecnosť a abstraktnosť – bola prejavom obmedzenosti, afilozofickosti a bezduchého prakticismu. Keďže Erdélyi nebol v tom čase podrobený kritike a marxistická historiografia ho neskôr vyzdvihovala ako nositeľa pokrokových myšlienok, jeho názory prešli do historiografie maďarskej filozofie ako axiómy pre posúdenie jednak Szontagha, jednak filozofie harmónie ako národnej filozofie.

V ostatných rokoch sa uskutočnila zásadná revízia tejto axiómy. Po prvé sa dokázalo, že filozofia harmónie nebola kuriozita, ale typická dobová iniciatíva. Po druhé sa dospelo k výsledku, že diskurz vyvolaný maďarskou národnou filozofiou rámcovo všetky diskusie (napríklad spor o Heglovu filozofiu v tridsiatych a štyridsiatych rokoch 19. storočia) okolo recepcie západoeurópskych filozofických ideí, determinoval názory o originalite a možnostiach vybudovania filozofických systémov. Teraz sa už všeobecne prijíma téza, že hlavné udalosti a hlavní aktéri maďarskej filozofie 19. storočia patria do tohto diskurzu, ktorý sa začal sporom o Kanta, vyvrcholil v predrevolučnom období a siaha až k mysliteľom konca 19. storočia, ku Károlyovi Böhmovi a Bernátovi Alexandrovi. Alexander na konci storočia ešte pokladá za dôležité vysloviť sa k vzťahu maďarskej kultúry a filozofie a Böhm zasa presadzoval inherentnú ideu národnej filozofie, vybudovanie originálneho maďarského filozofického systému.

Hlavnými postavami príbehu dekonštrukcie Erdélyiho pôvodnej axiómy boli Béla Mester a László Percz. Tému otvoril Percz (Percz 1992) a svoj názor dopracoval vo svojej akademickej doktorandskej dizertácii, ktorá vyšla aj v knižnej podobe (Percz 2008). Podľa neho idea národnej filozofie má pokračovanie aj v dvadsiatom storočí v podobe medzivojnových sporov o charakter maďarského národa. Mester namietá, že národnú filozofiu treba oddeliť od sporov o charaktere národa, lebo sa od seba líšia nielen predmetom svojho záujmu, ale aj aktérmi týchto dvoch príbehov: v 19. storočí to boli verejne uznávaní filozofi, no v 20. storočí najmä iní aktéri kultúrneho života. Mesterovo stanovisko potvrdzuje aj fakt, že národná filozofia ako hegemónny diskurz kanonizovala svojich autorov. Mester svoje názory – okrem oponentského posudku na Perczovu dizertáciu – sformuloval vo viacerých štúdiách (napr. Mester 2015, 2016). To, čo podľa neho zásadne charakterizuje národnú filozofiu v 19. storočí, je dvojité funkcie tejto filozofie. Podľa Szontagha je to sformulovanie a vyjadrenie maďarského národného ducha a zároveň kultivovanie maďarskej kultúry. Mester nazýva túto dvojakú funkciu naplánovaním filozofického života na národnej báze, ale aj naplánovaním národa na filozofickej báze. Táto preformulácia pôvodného Szontagovho textu striktne vyjadruje status maďarskej národnej filozofie, ktorým v danom čase disponovala, lebo druhá časť funkcie sa naplnila iba čiastočne a aj to iba v predrevolučnom období. To, čo v diskusiách hľadali v medzivojnovom období dvadsiateho storočia, bola iba prvá časť programu, aj to len v hypotetickej podobe.

S prehodnotením filozofie harmónie musela prísť aj reinterpretácia Szontagovho diela. Pôvodný kánon, ktorý vytvoril Erdélyi, o ňom hovorí ako o laikovi, ktorý bezprostredne prepája pragmatické ciele každodenného života s určitými filozofickými koncepciami, ktoré protirečia nemeckej filozofickej tradícii. Mester v základoch spochybňuje kanonický obraz Szontagha (Mester 2006). V prvom rade tým, že poukazuje na pioniersky čin Szontagha, na protosociologické a politicko-filozofické ponímanie dobovej maďarskej skutočnosti. Ďalej tým, že v Szontagovom diele odкрýva dovtedy skrytú vrstvu, ktorá bola nasmerovaná proti fetišu školskej filozofie, proti požiadavke systému. (Mimochodom poznamenávam, že Szontagova menej známa recenzia na názory českého filozofa Smetanu takisto prezrádza jeho averziu voči systémovému mysleniu.) Ukazuje sa, že Szontagh bol sympatizantom verejnej filozofie v tom zmysle, ako ju interpretoval Kant, a to v dobe, keď ešte v Uhorsku prevládala školská filozofia. Mester zároveň zaradil Szontagha do súvislostí vtedajšieho sporu o Heglovu filozofiu nie iba cez terminologické diskusie, v ktorých kritici vytýkali nasledovníkom Hegla ich pojmové a terminologické nejasnosti, ale najmä cez jeho odmietavé stanovisko voči metafyzike. Konkrétne to značí, že Szontagh sa začleňuje do tej kantovskej tradície, ktorá sa stala najsilnejšou v maďarskej filozofii 19. storočia. Nemenej dôležitým prínosom Mesterovej reinterpretácie Szontagha je aj to, že filozofia harmónie sa už nepokladá za homogénny smer či jednotnú školu, lebo jej hlavní predstavitelia sa medzi sebou líšia aj z hľadiska vnímania metafyzických systémov, aj z aspektu recepcie klasickej nemeckej filozofie. Szontagh tým zaujal dôstojné miesto v dejinách maďarskej filozofie ako hlavný predstaviteľ národného diskurzu.

Reinterpretácia Erdélyiho miesta v kánone

Tým, že Szontagh zaujal svoje zaslúžené miesto v dejinách maďarskej filozofie, bolo treba prehodnotiť aj Erdélyiho myšlienkový prínos. Veď dôsledkom Erdélyiho tvrdej kritiky filozofie harmónie bolo aj to, že sa zakorenil názor, že títo dvaja filozofi sa navzájom vylučujú. Znova to bol Percz, ktorý vytiahol prvý kameň z tejto skladačky. Jeho argumenty boli založené na tom, že kým Erdélyi kritizuje filozofiu harmónie, „v určitom zmysle sám zostáva v zajatí tradície národnej filozofie: jeho definícia filozofie totiž predpokladá vzájomnú prepojenosť medzi národom a filozofiou – medzi charakterom národa / národným zmýšľaním a určitou (menovite heglou) filozofiou“ (Percz 2004, 542). Rozdiel medzi Szontaghom a Erdélyim vidí Percz jednak v chápaní funkcií jazyka, jednak v izolacionistickom či otvárajúcom sa charaktere národnej filozofie. Aspekt filozofie jazyka zdieľa aj Mester (pozri Mester 2014), ktorý tento rozdiel vidí v tom, že kým Erdélyi chápe jazyk substancialisticky, Szontagh vyzdvihuje funkcionalistický prístup. Erdélyi chce vydedukovať charakter maďarskej

filozofie z ducha maďarského jazyka, Szontagh zasa argumentoval tak, že jazyk disponuje pragmatickými funkciami pri vyjadrení filozofických myšlienok. Vidíme, že v skutočnosti boli obaja – Szontagh, ktorého programom bola národná filozofia a Erdélyi, ktorý bránil univerzálnosť filozofie – súčasťou toho istého, teda národného diskurzu. Jednoznačne tým demonštrujú, že polemizovať s vládnucimi ideami (s duchom doby) sa dá iba v hraniciach týchto ideí, teda subverzívne.

Čo so školskou filozofiou?

Szontagh chcel vytvoriť predpoklady maďarskej filozofie tak, že z nej vylúči „neživotnú“ a metafyzické systémy uprednostňujúcu školskú filozofiu. Historiografia maďarskej (ale aj slovenskej) filozofie však donedávna ignorovala fakt, že jedine kontinuálna prítomnosť školskej filozofie v Uhorsku – v zásade od reformácie takmer po tretiu tretinu 19. storočia – zabezpečovala existenciu filozofie v tomto regióne Európy. Výskum charakteru, funkcií a dejín školskej filozofie je teda nevyhnutným predpokladom na to, aby sme vedeli zodpovedať otázku, kedy a ako sa mení *philosophia in sensu scholastico* na filozofiu v podobe *in sensu cosmopolitico*. Nehovoriac už o tom, že poznanie obsahu učebníc filozofie môže pomôcť pri riešení opakujúcej sa dilemy: do akej miery bola filozofia v Uhorsku iba „sledujúcou“ filozofiou, či bola originálna, alebo iba recipovala západoeurópske vzory. Okrem toho, práve pôsobenie učiteľov filozofie nám poskytuje materiál k aktuálnej téme – k určeniu identity filozofov. Veď národné identity boli často „prepísované“ lokálnymi, konfesijnými alebo internacionálnymi identitami. Odkrytie dejín školskej filozofie však odhaľuje aj metodologické problémy. Na prvom mieste to, že tieto dejiny možno uchopiť jedine v koordinátach cirkevnej a školskej histórie. Zjednodušene povedané, vlastne to nie sú „čisté“ dejiny filozofie, ale skôr dejiny ideí, navyše školská filozofia v Uhorsku bola silne poznačená konfesijnými vplyvmi (pozri Mészáros 2008). Toto posledné tvrdenie osobitne platí pre slovenské filozofické myslenie 19. storočia, lebo v jeho prípade táto determinácia zasiahla aj práve sa utvárajúcu verejnú filozofiu. Otvorenie témy školskej filozofie pomohlo aj k vyčisteniu kánonu maďarskej filozofie.

Zaostávanie, recepcia alebo originalita?

Je to najstaršia dilema historiografie maďarskej filozofie. Je to však otázka všetkých takzvaných malých filozofických národov. Inak sa rieši táto otázka v školskej, a inak vo verejnej filozofii. V školskej filozofii, kde produkcia ideí je redukovaná na učebnice, ktoré formou kompilácií, excerptov a niekedy aj plagiátu plnia úlohu šírenia filozofických názorov, sa táto otázka neobjavuje. Ide však tu o vedecko-metodologickú otázku, teda o to, aké sú kritériá posúdenia vedeckosti daného textu. Ukázalo sa, že

riešenie tejto otázky nám dáva kľúč k rozlíšeniu školskej a verejnej filozofie a orientuje nás aj v tom, kedy k tejto bifurkácii v maďarskej filozofii došlo. Znova to bol Percz, ktorý v jednej zo svojich štúdií (pozri Percz 2003), kde riešil spor dvoch filozofov, Pauera a Kármána, dospel k zisteniu, že v danej konfrontácii sa ukázal stret dvoch od seba odlišných chápaní filozofie a v pozadí stál problém originality. Po tejto afére (ktorej predchádzal známejší viedenský plagiátorský prípad Zimmermanna z päťdesiatych rokov 19. storočia) okrem toho, že školská filozofia stratila svoju predchádzajúcu váhu, sa zistilo aj to, že intertextuálny problém vzťahu pretextu a posttextu sa inak riešil v školskej a inak vo verejnej filozofii. Pôvodný problém – sformulovaný ešte v tridsiatych rokoch 19. storočia a neskôr interpretovaný Erdélyim –, ktorý sa dostal do historiografie ako „syndróm zaostávania“, stratil na sile. Odvtedy sa kladú rovnaké nároky na každý filozofický text ako hocikde inde vo „veľkých filozofiách“. Zostala však otázka, či existuje nejaké špecifikum v maďarskej filozofii, ktoré determinuje vzájomné väzby aj medzi takými filozofmi a ich dielami, na základe ktorých možno vytvoriť určitý naratív. Na to dáva určitú odpoveď historik filozofie strednej generácie Tamás Demeter (pozri Demeter 2011). Ten identifikoval v dejinách maďarskej filozofie 20. storočia líniu, ktorá sa tiahne od známeho Lukácsovho diela o modernej dráme a spája viacerých domácich alebo emigrantských filozofov (ale dokonca aj hudobných estetikov). Sám ju nazýva sociologizujúcou tradíciou. Do nej zaraďuje všetky teórie alebo duchovné výtvory, ktoré predpokladajú spoločenskú zasadenosť myslenia. Explikovaným zámerom autora bolo načrtnúť taký interpretačný rámec, v ktorom možno predstaviť ostatných sto rokov maďarskej filozofie koherentne a do ktorého možno umiestniť aj divergentné smery. Podľa neho táto tradícia dôveryhodne vyvracia predstavu o tom, že maďarská filozofia bola a je iba druhoradá, lebo do nej patria okrem Georga Lukácsa aj Menyhért Palágyi, Imre Lakatos, Arnold Hauser a ďalší.

Východo-stredoeurópska komparácia

Už vyššie (pri krátkej poznámke o slovenskej historiografii filozofie) som naznačil jednu možnú cestu metodologickej prestavby tejto disciplíny: ide o potrebu – dokonca nutnosť – komparácie vývojových trajektórií filozofií východo-stredoeurópskych národov. Spomedzi maďarských historikov to už viackrát formulovali B. Mester (pozri Mester 2010, 2012, 2015) a Mészáros (Mészáros 2018, 12 – 24.). V rámci tejto komparácie by sme mohli otvoriť otázky, ako je napríklad možné, že popri oficiálnom zákaze Hegla v monarchii Slováci a Poliaci formulujú základy svojej národnej filozofie odkazom na Hegla, zatiaľ čo maďarská filozofia odmietnutím toho istého filozofa; že Česi jednoducho opomenú Hegla a prostredníctvom Bolzana sa vrátia k Leibnizovi, preskakujúc tak nemeckú klasickú filozofiu a zakladajúc tým formálnu logiku

dvadsiateho storočia. Alebo sa môžeme opýtať, prečo je slovenské a poľské myslenie náchylné na mesianizmus, zatiaľ čo maďarská, česká a rakúska filozofia sú imúnne voči tomuto javu. Prípadne by sme mohli analyzovať, prečo dostáva otázka takzvaného bezprostredného poznania v slovenskej filozofii 19. storočia metafyzické konotácie a prečo ostáva tá istá otázka v maďarskej filozofii toho istého obdobia v rámci gnozeológie. Samozrejme, okruh otázok je oveľa širší, rovnako ako aj rezervoár metodologických problémov. Ich riešenie je však takisto úlohou maďarskej aj slovenskej historiografie filozofie.

Literatúra

- DEMETER, T. (2011): *A szociologizáló hagyomány. A magyar filozófia fő árama a 20. században*. Budapest: Századvég.
- HANÁK, T. (1981): *Az elfelejtett reneszánsz. A magyar filozófiai gondolkodás századunk első felében*. Bern.
- HANÁK, T. (1990): *Geschichte der Philosophie in Ungarn*. München: Trofenik Verlag
- HELL, J. – LENDVAI L., F. – PERECZ, L. (2000 – 2001): *Magyar filozófia a XX. Században*. Budapest: Áron Kiadó.
- MESTER, B. – PERECZ, L. (red. 2004): *Közellítések a magyar filozófia történetéhez. Magyarország és a modernitás*. Budapest: Áron Kiadó.
- MESTER, B. (2006): *Magyar philosophia. A szenvedelmes dinnyésztől a lázadó Ikaroszig*. Kolozsvár – Szeged: Pro Philosophia, 53 – 143.
- MESTER, B. (2010): A comparative Historiography of the Hungarian and Slovakian National Philosophies: A Central European Case. *LIMES*, Vol.3, No.1.
- MESTER, B. (2012): Toward a Central-European Comparative History of Philosophy: After Chamaerae of National Philosophies – the Hungarian Case. *SYNTHESIS PHILOSOPHICA* 27 (2), 269 – 283.
- MESTER, B. (2014): Erdélyi János és a magyar filozófia nyelve. *Irodalomtörténeti Közlemények*, č. 4, 507 – 518.
- MESTER, B. (2015): A „nemzeti filozófia” virágkora és bukása a 19. századi magyar kultúrában. *Identitások és váltások* (red. Neumer, K.). Budapest: Gondolat Kiadó, 93 – 116.
- MESTER, B. (2016): A 19. századi nemzet mint filozófiai program. *Nemzet, faj, kultúra a hosszú 19. században Magyarországon és Európában* (reds. Hörcher, F., Lajtai, M., Mester, B.). Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 71 – 90.
- MÉSZÁROS, A. (2000): *A filozófia Magyarországon*, Bratislava: Kalligram
- MÉSZÁROS, O. (2004): Evidencie a kvázi-evidencie v historiografii tzv. národnej filozofie: o pojme národnej filozofie v maďarskom myslení. *Filozofia*, 59 (6), 385 – 400; *Filozofia*, 59 (7), 465 – 481.
- MÉSZÁROS, O. (2005): Evidencie a kvázi-evidencie v historiografii tzv. národnej filozofie: národná filozofia v slovenskom myslení a pokus o riešenie problému. *Filozofia*, 60 (10), 819 – 828.
- MÉSZÁROS, O. (2008): *Dejiny školskej filozofie v bývalom Hornom Uhorsku*. Bratislava: Veda.
- MÉSZÁROS, O. (2013): *Dejiny maďarskej filozofie*. Bratislava: Veda.
- MÉSZÁROS, A. (2017): Diskurzusmodellek a magyarországi filozófia történetében, *Magyar Tudomány*, 178 (7), 819 – 827. Dostupné na: <http://www.matud.iif.hu/2017/07/10.htm> (Navštívené: 15. 10. 2019).
- MÉSZÁROS, O. (2018): *Súčasnosť nesúčasného. Prieniky slovenskej a maďarskej filozofie v 19. storočí*. Bratislava: Veda.

- PERECZ, L. (1992): A nemzeti filozófia születése (Egy 1847-es akadémiai vitáról). In: *Gond*, 1 (2), 29 – 35.
- PERECZ, L. (2003): Túl az iskolafilozófián: A Pauer – Kármán-vitáról. In: Mészáros, A. (ed.): *Iskolai filozófia Magyarországon a XVI – XIX. Században*. Pozsony: Kalligram – Magyar Köztársaság Kulturális Intézete.
- PERECZ, L. (2004): „Nemzeti filozófia“: saját vagy idegen? Erdélyi János és a „magyar filozófia” gondolata. *Irodalomtörténeti Közlemények*, sz. 5 – 6.
- PERECZ, L. (2008): *Nemzet, filozófia, „nemzeti filozófia”*. Budapest: Argumentum Kiadó
- STEINDLER, L. (1988): *Ungarische Philosophie im Spiegel ihrer Geschichtsschreibung*. Freiburg – München: K. Alber. DOI: <https://doi.org/10.7788/saeculum.1988.39.1.105>

Práca na tomto článku bola podporená projektom VEGA 2/0172/17.

Ondrej Mészáros
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: bandimeszaros@azet.sk
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3773-2593>